

crkva u svijetu

RASPRAVE I ČLANCI

VJERSKI PLURALIZAM

Živan Bezić

Od samih početaka svoga postojanja na zemlji čovjek se je suočio s pojavom mnoštva i različnosti. U sebi samome, svuda oko sebe i u čitavom svemiru čovjek opaža množinu i raznolikost stvari i pojava. I to ne samo množinu i raznolikost, nego često puta i suprotnost, napetost i sukobe, u živom i mrtvom svijetu.

Prema tim pojavama mnogolikosti i raznolikosti čovjek se je u svojoj povijesti postavljao također raznoliko. Nekada se je s fenomenom pluralizma na neki način mirio i prihvaćao ga, a bilo je opet perioda kad mu se je opirao i suprostavljao. — A kako stvari stoje danas? Ni danas čovjek nije ravnodušan prema problemu pluralizma. Manjina, sklona monolitizmu u vjeri, idejama i društvenom uvjerenju, odbacuje pluralizam kao zlo i latentni izvor sukoba i ratova. Većina naših suvremenika, naprotiv, vidi u pluralizmu obogaćenje, mogućnost izbora i prostor slobode.

U svakom slučaju, kako god se mi opredijelili, suvremni se svijet nalazi u znaku pluralizma. Možemo reći da je to danas njegov »signum distinctivum« i ujedno »signum temporis«. Isplati se, dakle, vidjeti što nam taj znak vremena nagoviješta.

BISTRENJE POJMOVA

Prije nego uđemo u problematiku pluralizma, moramo razjasniti neke jezične izraze koji se s tim u vezi upotrebljavaju. Premda su po obliku slični, označuju različite pojmove, pa zato mogu nastati — i doista nastaju — zabune u literaturi, dijalozima i diskusijama. Pozivamo se na staro didaktičko pravilo: »Qui bene distinguit, bene docet«.

Termin pluralizam je novijeg datuma kao i svi »izmi«. Nastao je od latinske riječi »plural«, a ova od korijena »plus«. *Plus* je komparativ jednine od pridjeva »multus« (starohrvatski »mlogi«). Primijenjen u životu plus označuje neki višak, dobitak ili prednost. U matematici je simbol za »više«, tj. dodavanje i zbrajanje. U aksiologiji se upotrebljava kao oznaka za ono što je pozitivno, odnosno suprotnost onoga što je negativno.

Dok plus upućuje na nešto što je intenzivno i kvalitativno bolje, plural se odnosi na extenzivnost. Dolazi od komparativa množine »plura«, odnosno od njegova derivata »pluralis«. Uvijek označava množinu ili mnoštvo. Od latinske apstraktne imenice »pluralitas« (tal. pluralità, franc. pluralité, engl. plurality) imamo kroatiziranu imenicu *pluralnost*. Međutim, preko njemačkog utjecaja, u naš je jezik prodro i germanizam »pluralitet« (njem. Pluralität). Mislim da bismo morali dati prednost pluralnosti (ima barem hrvatski završetak) a ne pluralitetu (sa stranom osnovom i nastavkom).

Semantički nas pluralnost upućuje na množinu ili brojnost nečega: stvari, pojmova, ideja, vjerovanja, nazora, grupa, interesa i sl. U sebi ne sadrži nikakav vrijednosni sud, čisto je deskriptivni pojam. Upućuje na fakat ili činjenicu mnoštva.¹ Raznolikost je naime sudbina svega stvorenoga. Potpuno jedinstvo postoji samo u Stvoritelju. Izvan njega je mnoštvo, različitost, suprotnost i fragmentarnost. Mnoštvo postoji i u čovjeku (razni organi, tijelo i duh, intra- i extravertiranost)² i u njegovu svijetu (biološkom, društvenom, religioznom, kulturnom, političkom itd.). Isti čovjek može igrati mnoštvo socijalnih uloga (otac i sin, majka i kći, muž i žena, radnik i neradnik, vjernik i nevjernik, prijatelj i neprijatelj). Prema tome je svakom čovjeku oduvijek prisna ideja pluralnosti ili množine.

No, u toj istoj ideji pluralnosti čovjek može otkriti ne samo činjenicu i način postojanja, on u toj činjenici može čitati i neko načelo, odnosno počelo postojanja. Tako npr. iako je Bog jedinstvo, u njemu postoji i neka različitost (trojstvo). Premda je čovjek radikalno usmjeren na svog Stvoritelja, u sebi pronalazi tolike nagone koji ga odvlače od njegova Iskona. U svom svijetu naslućuje i kaos i kozmos, a i u kozmosu otkriva tolika počela razlikovanja i toliko mnoštvo suprotnosti da u tom kaosu nalazi neko načelo i počelo svega što postoji. Čini mu se da je Razlika temelj svega opstojećega, a ne Jedinstvo. S ovim mislima već stupamo na teren pluralizma.

Pluralizam je nazor po kojemu svijet počiva ne samo na činjenici mnoštva, nego na načelu množine, na mnoštvenosti. Pluralizam znači postavljanje pluralnosti za načelo postojanja, za vrhovni kriterij istine i

¹ Mnogi ne znaju razlikovati činjenicu mnoštva i njezinu hermeneutiku, pa tako zamjenjuju kako imenice tako i njihove pridjeve (pluralan i pluralistički).

² Psiholog L. Szondi u ljudskome Ja pronalazi slijedeće tendence: 1) Projekcija: sposobnost izlaženja iz sebe, 2) Inflacija: sposobnost rasplinjavanja izvan sebe, 3) Introjeksija: sposobnost primanja i unošenja u sebe, 4) Negacija: sposobnost kritike, nijekanja i odbacivanja od sebe. Stoga po Szondiju naše Ja mora imati tzv. »Pontifex-Funktion« ili »Pluralitätstoleranz«. (L. Szondi, *Ich-Analyse*. Bern—Stuttgart 1956.

mjerilo vrednovanja. Na latinskome bismo se mogli izraziti ovako: saeculum non est tantum plurale, sed est plurale tantum! I gramatička i ontološka množina. Na taj način pluralizam postaje nazor na svijet, axiom, ideologija i filozofija života. Kao što je od sekularizacije nastao sekularizam, tako je od pluralnosti postao pluralizam. Činjenica pluralnosti je uzdignuta na načelo, normu i pravilo existiranja.

Pluralizam se je afirmirao najprije na području filozofije kao suprotnost integralizmu i monizmu te kao proširenje dualizma. Svijet i društvo se ne mogu svesti samo na jedan sustav. Nesvedivost na jedan princip, bilo duhovni bilo materijalni, vrijedi kao znanstveni axiom u suvremenom svijetu nauke i mišljenja. U religioznom pak svijetu ni jedna religija više nema monopol na istinu. Sloboda vjere i uvjerenja danas je jedina dozvoljena »dogma«. Quot capita, tot sententiae!

Pluralizam na području etike ili isključuje svaku normu (norma uvijek znači jedinstvo u mnoštvu) ili nužno traži mnoštvo normi, što je na kraju krajeva ipak negacija svake norme.³ Na društvenoj i političkoj razini pluralizam traži demokratsko uređenje, raznolikost društvenih sustava te ravnopravnost svih ljudi i grupa.⁴ Na polju kulture već ionako cvjeta »stotinu cvjetova«, a pluralizam nastoji kanonizirati upravo tu šarolikost cvjetova-svjetova.

Pluralnost kao takva nije uopće problem, barem ne za nas katolike.⁵ Katolicizam pretpostavlja množinu i širinu. Ni vjerska ni kulturna ni društvena raznolikost ne smeta univerzalnosti katoličke vjere. Ona joj dapače pogoduje i još je više obogaćuje. Katolicizmu dosad nije bila zapreka »kineski zid« koliko »latinski«. Sada kad smo već porušili i latinski zid, nije potrebno graditi nove bastione, utvrde i ograde. To je i stav današnje službene Crkve.⁶ Već je Pavao VI izjavio: »Mi smo pluralisti upravo zato što smo katolici.«⁷

Problem se pojavljuje kad stupamo na tlo pluralizma. Ako pluralizam prihvatimo kao vrhovno načelo mišljenja i vladanja, ako on postane ideologija i pretvori se u filozofiju relativizma ili pak etičkog autonomizma, onda se nalazimo na skliskome terenu. Takav pluralizam rađa potresom i tjeskobom u dušama pojedinaca te ugrožava stabilnost društva. Nema više jedinstvenosti ni sloge, gubi se sigurnost u vlastiti stav.

³ Kao tipičan primjer raznolikosti stavova prema istom događaju može nam poslužiti posjet pape Ivana Pavla II. svome ubojici Agdži koji se nalazi u zatvoru. Te ocjene su išle u rasponu od najvećeg oduševljenja do prezirnih kritika.

⁴ M. Scheler: »Der Pluralismus der Gruppen und Kulturformen ist der Standort, von dem alle Soziologie auszugehen hat« (*Das Neue Lexikon der Pädagogik*, sv. III, Herder, Freiburg 1971, str. 314).

⁵ Ni evangelikanci nisu proti pluralitetu, ali odbijaju pluralizam (*Christ in der Gegenwart*, br. 23, g. 1977, str. 187).

⁶ U *Osservatore Romano* piše G. Morra doslovno: »Non solo l'unità della chiesa non esclude, ma anche richiede la pluralità. Unità e pluralità sono come la sistole e la diastole del cuore della chiesa. Tutta la storia della chiesa è storia insieme di unità e di pluralità (15. VI. 1979, str. 3).

⁷ *Osservatore Romano*, 15. V. 1969. Ovdje papa upotrebljava imenicu »pluralisti« u značenju pluralci.

Sve je relativno, dvojbeno i nesigurno. Treba se trajno i mučno odlučivati, uvijek nanovo izabirati i opredjelivati se uz opasne rizike na vlastitu odgovornost. Tako pluralizam postaje objektivni i subjektivni problem.

No prije zauzimanja bilo kojeg stava, problem pluralizma treba podvrgnuti malo istančanijoj analizi.⁸

PLURALIZAM KAO NAČELO

Pluralizam se može razmatrati kao filozofsko-ideološko načelo, kao metoda znanstvenog rada i kao pitanje slobode u oblikovanju osobnog i kolektivnog života.

Što znači pluralizam kao filozofski princip? Tu bismo morali zagaziti u sfere gnozeologije i ontologije,⁹ što bi nas odvelo jako daleko. Ostajemo samo na bitnome.

Prvo što se mora priznati jest: I s t i n a, objektivno gledana, može biti samo jedna. Tzv. »subjektivne istine« (svatko ima »svoju« istinu... tako ja vidim stvar... meni se čini ovako... sve zavisi o kutu gledanja... i sl.) ne mogu biti Istina, odnosno stvarnost u sebi. Ili su možda, u najboljem slučaju, fragmenti prave i pune Istine. Pluralnost, a još više pluralizam Istine, potpuno je kontradiktoran i nemoguć. Ne samo filozofski, nego i vjerski. Ni Novi ni Stari zavjet nikada nam ne govore o »vjerskim istinama«. Biblija znade samo za jednu Istinu (II Sam 7, 28; Sir 4, 28; Iv 1, 14 i 17; Iv 14, 6 i mnoga druga mjesta). Izabrali ne znam koju od mogućih definicija istine, logički je zaključak uvijek isti: objektivna istina može biti samo jedna j e d i n a.

Kad se radi o spoznaji čitave i potpune istine, moramo biti oprezni u svojim izjavama. Ipak jedno možemo reći sa sigurnošću: ljudskom umu nije moguće spoznati punu Istinu. Svaka je naša spoznaja ograničena. Na tu nas istinu upozorava i sam Isus: »Još vam imam mnogo toga reći, ali sada to ne možete shvatiti. Kada pak dođe Duh Istine, poučit će vas svu istinu« (Iv 16, 12 i 13).

Bernard Lonergan razlikuje dva epistemološka pluralizma: a) pluralizam izražaja jedne iste istine i b) radikalni pluralizam koji zapravo znači negaciju te Istine. On, dakako, dozvoljava samo onaj prvi.¹⁰ Isto stanovište zauzima i u ostalim svojim knjigama: kao filozof mora odbaciti svaki subjektivistički i relativistički pluralizam.¹¹

⁸ A. Stres, F. Rode, *Kriterij kršćanstva v pluralistični družbi*. Mohorjeva, Celovec 1977. H. Oberreiter (Hg), *Pluralismus*. Leshe V., Opladen 1980. J. Hick, H. Askari, *The experience of religious diversity*. Gower, Brookfield, VT, 1985.

⁹ J. A. T. Robinson, *Truth is two-eyed*. Westminster Press, Philadelphia 1980. J. F. Kane, *Pluralism and truth in religion*. Scholars Press, Chico 1981. D. Wiebe, *Religion and truth*. Mouton, The Hague 1981. H. Richtscheid, *Die Wahrheit ist persönlich*. Beck, München 1984. A. Poppi, *La verità*. Ed. La Scuola, Brescia 1984. G. Chiavacci, *Quid est veritas?* Olschki, Firenze 1986.

¹⁰ B. J. P. Lonergan, *Pour une méthode en théologie*. Cerf, Paris 1978.

¹¹ Isti., *Doctrinal pluralism*. Marquette Univ. Press, Milwaukee 1971. Prev. na tal. *Il pluralismo dottrinale*. Ed. Paoline, Catania 1977.

Dakako, nitko ne može zanijekati mogućnost različitih vidova iste stvarnosti, i to je onda opravdani pluralizam. Također je moguće primijeniti na istu Istinu («ista istina» — ne otkrivajte li u ovoj sintagmi »isto« etimološko i epistemološko porijeklo?!) različite principe dok ovi nisu u sebi kontradiktorni. Kad su ti principi istovrsni te ne isključuju jedni druge, nisu neprijatelji istine. To postaju tek onda kad se uzdignu na vrhovno »načelo«: postoji pluralizam istinā.

Doduše, može postojati pluralizam parcijalnih istinā, tj. sitnih kamenčića jedne mozaičke cjeline, ali dok se ne uklope u cjelinu slike, ostaju počelima, ne načelima. Istina je harmonija i sinfonija, kako reče Hans Urs von Balthasar.¹²

Pluralizam koji stavlja na istu razinu istinu i laž, dobro i zlo, postaje razoran i neodrživ. Život pojedinca i društva počiva na nekim temeljnim zajedničkim vrijednostima. Potreban je barem neki minimalni konsensus u bitnim pitanjima. Gdje ga nema, nema ni suživota, nastupa nasap. Načelni i apsolutni pluralizam stavlja u pitanje i samoga sebe. Ekstremni pluralizam vodi anarhiji i ništavilu.

Neki moderni filozofski pravci već davno vuku vodu na mlin pluralizma. Skepticizam i njegov rođak agnosticizam jesu i uzrok i posljedica suvremenog pluralizma.¹³ Liberalizam je doveo do moralnog libertinizma i filozofskog existencijalizma, a oboje idu na ruku pluralističkoj dezorijentaciji. Njoj su ipak najviše doprinijeli široko rasprostranjeni subjektivizam i relativizam svih vrednota. Uz bok ovoga djeluju znanstveni evolucionizam i procesna filozofija (koja se u SAD sve više afirmira kao procesna teologija). Kao rezultat svih tih pluralističkih gibanja rađa se filozofski, moralni i vjerski indiferentizam. — H. de Lubac je ovako sažeo svoje stajalište prema pluralizmu: »Opposizione tra una pluralità da riconoscere ed anzi da promuovere ed il pluralismo dottrinale da respingere.«¹⁴

PLURALIZAM KAO METODA

Ako je Istina jedna, istina je također i to da k njoj vode mnogi putovi. Kao što se je u staro vrijeme govorilo da »svi putovi vode u Rim«, mogli bismo reći da i svi znanstveni putovi vode k istini. Samo je pitanje: da li svi jednako i da li su svi jednako znanstveni?

Naša ograničenost u traženju i otkrivanju istine staro je i opće iskustvo. Istina je tako pregolema, a čovjek tako premalen, da se objektivna i subjektivna istina rijetko kada poklapaju.¹⁵ Pred tolikom nemoći ljud-

¹² »Wahrheit ist symphonisch«. Na tal. *La verità è sinfonia*. Jaca Book, Milano 1974. Na franc. *La vérité est symphonique*. S. O. C. Paris 1984.

¹³ Glasovita Sokratova izreka »oida hoti ouden oida« nije bila izraz agnosticizma, već iskrene i skromne mudrosti.

¹⁴ H. de Lubac, *Pluralismo di chiese o unità della chiesa?* Morcelliana, Brescia 1973, str. 57.

¹⁵ »Der Anspruch der Wahrheit ist absolut, die Wahrheit selbst ist jedoch immer grösser als unsere Denk- und Ausdrucksmittel« (B. Häring, *Frei in Christus*, sv. II. Herder, Freiburg 1980, str. 293.

skog razuma jedan je teolog ostao tako obeshrabren da je došao do zaključka kako nam treba ne samo pluralizam putova nego i pluralizam dogme. Pošto je konstatirao vjersko neslaganje među ljudima, taj teolog piše: »Rješenje je dakle u zdravom pluralizmu dogmatičnosti: kada se naime pretpostavlja da jedan čovjek ne može iscrpiti svu istinu — 4 oka bolje vide nego dva — pa se istina u prijateljskom dijalogu može bolje sagledati, da joj se tako možemo više približiti. Možemo dakle zaključiti ovaj uvod da je istina samo jedna, a da je jednu te istu istinu moguće gledati s različitih stajališta i prema tome da je istina subjektivna i objektivna i da se do nje dolazi preko slobodnog pluralizma putova u istraživanju istine, koju nikad čovjek smrtnik neće do kraja upoznati ... Dakle pluralizam dogme u Crkvi: DA, revizionizam: NE«. ¹⁶

Ako imamo pesimistički pogled na metodologiju i u njoj vidimo samo lutanje među hridima zabluda, niti ćemo se dati na putovanje niti ćemo stići do cilja. Ako smo raspoloženi optimistički, smatrajući da je metoda probijanje novih putova do istine, uz opasnosti rizika postoji i nada uspjeha. A u rizik se ionako moramo upustiti, jer nema apsolutno sigurnih metoda. ¹⁷ Pošto je svaka metoda ograničena, ona nužno traži dopunu u drugim metodama. Metodološki pluralizam doprinosi sigurnosti spoznaje. On nam ujedno objašnjava pojavu istovremenog jedinstva i razlikovanja u krilu istog sustava mišljenja i vjerovanja. ¹⁸

Ima ljudi koji smatraju da svrha ljudskog života nije nalaženje (gotovih istina) nego traženje i otkrivanje. Za njih je traženje istine daleko važnije od njezina posjedovanja. Poneseni tim prometejskim zanosom oni su sretniji u groznici stvaranja nego u radosti (s)nalaženja. Veće zadovoljstvo nalaze u riziku puta nego u uplovljavanju u luku. Svaka je plovidba avantura.

Raznolikost putova i stvorova je, uostalom, dar Božji. U činu stvaranja Bog nam je otkrio da je njegova bit zapravo bog-astvo, a njegov unutarnji život trinitarna dinamika. Bogastvo istraživanja samo je odgovor čovjeka na bog-astvo njegova Tvorca. »Jedino mnoštvo i bogata raznolikost ljudi mogu izraziti nešto od beskrajnog bogastva Boga«, veli jedan od posljednjih crkvenih dokumenata. ¹⁹ Stoga i sama priroda, mrtva i živa, oponaša svoga Začetnika. Svaki je organizam jedinstvo, ali jedinstvo u mnogolikoj strukturi više organa skupa.

¹⁶ CuS, br. 1, g. 1982, str. 2 i 5. Radi li se o »pluralizmu dogme« ili o pluralizmu »dogmi«? Za pluralizam dogmi nema poteškoća, ali za pluralizam dogme? Ako je dogma božanska istina izražena ljudskim riječima, onda treba dobro razlikovati sadržaj dogme od njezina govornog izričaja. U pitanju sadržaja ne može biti pluralizma dogme, a što se tiče izričajnog oblika dogme razumljivo je da tu može postojati raznolikost. *L'abito non fa monaco.*

¹⁷ »Čak i u mnogim dijelovima matematike i logike ne postoje sigurne metode za otkrivanje i dokazivanje istine. A u empirijskim naukama takvih metoda uopće nema« (G. Petrović, *Logika*, Škol. knjiga, Zagreb 1979, str. 166).

¹⁸ P. K. Feyerabend, *Contro il metodo*. Feltrinelli, Milano 1979. D. Antiseri, *Teoria unificata del metodo*. Liviana, Padova 1981. A. Molinaro i dr., *Le metodologie della ricerca religiosa*. Herder, Roma 1983.

¹⁹ »Solamente la pluralità e la ricca diversità degli uomini possono esprimere qualcosa dell'infinita ricchezza di Dio« (Istruzione su libertà cristiana e liberazione, toč. 33, u *Osservatore Romano*, 6. IV. 1986, st. IV. i V.).

Pluralizam pristupa k istini je također i potreba ljudske duše. U svojoj nutarnjoj izgubljenosti čovjek želi imati više dokaza za svoju istinu i više potvrda za svoje subjektivno vjerovanje. A opet ni svaki čovjek nije jednako prijemljiv za svaku kategoriju argumenata, niti jednako sposoban za svaku planinsku stazu (život je uspinjanje, osvajanje vrhunca). Nema čovjeka koji nije bogotražilac i strastveni penjač na vrhunce, ali ne mora svaki biti alpinist. Psihologija ljudi nije monolitna, psihologija čovječanstva još i manje. Kao što je svaki čovjek »svoje sreće kovač«, tako je svaki i svoje sudbine tragač. Svatko ima na zajedničkom nebu svoju vlastitu zvijezdu.

Poznato nam je iz povijesti filozofije da je čovjek tu svoju zvijezdu tražio u raznim sužvježdima: subjektivizma, relativizma, evolucionizma, skepticizma, agnosticizma, idealizma, materijalizma i anarhizma. Pošto je tamo nije našao, ponadao se je otkriti »pravu istinu« u galaxiji scijentizma. U prošlom je stoljeću bila nikla vjera u znanost i njezine »nepogrješive« metode. Nije bilo potrebno ni jedno stoljeće da nam razori i tu vjeru. Što smo više znali, to smo manje shvaćali a više lutali. Iz subatomskog svijeta (mikrokozma) poletjeli smo u planetarne prostore da bismo »osvojili« svemir (makrokozmos), a zapravo — zaboravili i izgubili sebe! Znanost i tehnika tako su dobro minirale svoju rođenu Zemlju nuklearnim eksplozivom da s grozom iščekujemo čas kad ćemo svi poletjeti u lagum, a skupa s nama možda i čitav planet. I dok se borimo za pravo individualne eutanazije, istodobno pripremamo kolektivni neutronski pokolj ljudskog roda. Scientia sine conscientia nostra est deficientia . . .

Kad nam je počelo podrhtavati zemaljsko tlo pod nogama i kad smo izgubili vjeru u »Boga filozofa«, opet smo uperili pogled u nebo te se ponadali u »Boga Abrahama, Izaka i Jakova«. Nu kako je Neizrecivi nosilac mnogih imena — mnoštvo božanskih imena je najbolji dokaz naše nemoći da ga shvatimo²⁰ — a nisu nam pomogle sve naše racionalističke, znanstvene i teološke metode, okrenuli smo se svome osobnom vjerskom iskustvu. Danas uglavnom vjerujemo samo njemu i tako smo se našli u oceanu vjerskog pluralizma. Svatko plovi na svojoj lađi, svatko kreće u različitom smjeru, pa nam se svima prividaju, kao i Kolumbovim mornarima, razne Indije—Amerike (dakle iluzije!) i drugačije »obećane zemlje«. Bog nam je ostao još dalji i još nepoznatiji. Deus ignotus!

Premda bismo mogli misliti da svi ti raznoliki religiozni putovi vode Bogu, ipak bi se bilo opravdano zapitati da li nas možda neki od tih putova zapravo ne »zavode« ili odvode od pravog poimanja Boga. Nije li se stoga i sam Bog pobrinuo da nam otkrije pravi put? Nije li se on sam objavio ljudima? Ako jest, ako postoji Objava, onda prestaje svako opravdanje traženja drugih boljih putova. Koji nam drugi racionalni ili iracionalni, diskursivni ili iskustveni put, koja nam druga indukcija i dedukcija može zamijeniti Božju dukciju?

²⁰ Pseudo-Dionizije ga je nazvao Polionymon i Anonymon, a Rudolf Otto

U teoriji ne može, ali u praksi niču druge poteškoće. Prije svega Objava nije bila historijski dostupna svim ljudima i naraštajima. A ni u ovom našem času nije svima dovoljno prisutna. Zatim, neke glave ni razumno ne zadovoljava; one traže kruha vrh pogače. Ne mogu prepoznati glas Božji. Ostaju prepušteni samima sebi i upućeni su na traženje vlastitih religioznih putova.

PLURALIZAM KAO SLOBODA

Prihvatio li spoznaj da je istina jedna, ali da su putovi do nje mnogi i raznoliki, nismo li se time opredijelili i za pluralizam životnih putova? Je li na taj način moguć život u istini? Mogu li ići skupa istina i sloboda? Može li istinoljubivi čovjek slobodno upravljati svojim životom? Smije li se vladati prema vlastitom mišljenju, uvjerenju i savjesti?

Da, upravo to. Pravo na osobno mišljenje, vlastitu savjest i slobodu uvjerenja jest jedini put prema istini i temelj je ljudske slobode uopće. Još više, sloboda i dostojanstvo ljudske osobe izvor je i opravdanje za svako pošteno mišljenje, vlastito uvjerenje i život po savjesti. Sloboda mišljenja, govorenja, savjesti i uvjerenja jest apsolutno pravo svakog ljudskog bića.

Sloboda mišljenja nije samo zahtjev demokracije, ona je u prvom redu osnova zdrave antropologije. Čovjek je po definiciji razumno biće i kao takav dužan je misliti, i to slobodno misliti na temelju logične strukture mišljenja. To važi i za javne kolektivne nazore. Iz toga zaključuje R. Coste: »Svako kulturno razvijeno društvo jest pluralističko društvo. Takva je sadašnja stvarnost i to je sama logika. Pošto je put misli slobodan a intelektualno istraživanje je dostiglo visoku razinu, svatko crta svoj vlastiti put, razvija svoju osobnost na vlastiti način razlikujući se od drugih.«²¹ P. Scolas ukazuje na antropološke i teološke temelje pluralizma kad piše: »Choice constitutes human dignity and likeness to God.«²²

Sloboda savjesti je također osnovno i prastaro ljudsko dobro. Premda savjest, kao subjektivno mjerilo morala, ne pogađa uvijek i objektivno dobro u sebi te se znade i razići s njime, čovjek nema drugog osobnog vodiča do svoje savjesti. Stoga ona zauvijek ostaje subjektivna norma morala. Jasno je da joj vazda ostaje obaveza usklađivanja s objektivnim dobrom (Bonum Apsolutum), ali ona jedina može biti neposredno pravilo konkretnog djelovanja. A zbog tolike množine ljudskih osoba ne ostaje nam drugo nego prihvaćanje pluralizma savjesti. Istina, takvo stanje komplicira i privatnu i društvenu sferu morala, ali i to sačinjava dio ljudske sudbine (la condition humaine). Pravo na savjest nam doduše omogućuje osobni izbor u slobodi, ali nam otežava životnu orijentaciju, kako je zapazio A. Mitscherlich.²³

•
»Ganz Andere«.

²¹ *Nouvelle revue théologique*, br. 5, g. 1976, str. 392.

²² *Theology Digest*, br. 1, g. 1984, str. 9.

²³ *Herder Korrespondenz*, br. 9, g. 1977, str. 450.

Mnoštvenost mišljenja i savjesti vodi nas do još jednog temeljnog prava čovjeka, do *slobode vjere i uvjerenja*. Već smo rekli da nam ni Stvoritelj ne uskraćuje slobodu vjerovanja premda nam je putem objave naznačio pravu vjeru. I on sam je donekle odgovoran za »babilonsku kulu« ljudskih jezika i nesporazuma. Još manje smije čovjek — i kao pojedinac i kao društvo — nametati drugom čovjeku svoja uvjerenja i modele vladanja. Svaki čovjek ima pravo na svoj način života i čovječstva. Svatko smije i treba ispovijedati načela koja mu diktira osobno iskustvo, znanje i vjerovanje.

Nije opravdana bojazan da vjerska mnoštvenost može škoditi istinskoj vjeri. Ona jedino otežava vjersku orijentaciju pojedinaca, a pravoj vjeri može samo pomoći služeći kao paradigma uspoređivanja ili kao kontrast što bolje osvjetljava zbilju. Pluralnost u tumačenju vjerskih fenomena doprinosi boljem osvjetljenju i produbljenju samih fenomena, a ne njihovom poništenju. Pluralizam može biti sablazan za slabiće i neupućene, a za upućene je šansa i obogaćenje vjerskog života. Pluralizam je već i zato koristan što nam omogućuje staviti u pitanje vlastite pozicije te nam pruža prigodu za proširenje starih uskih vidika i ograničenih gledanja.

Još jednom se moramo složiti s franc. teologom R. Costeom: »1. Pluralizam uključuje poštivanje ljudi, odricanje od nasilnog nametanja svojih ideja i prihvaćanje dijaloga. Pluralizam ne uključuje jednako vrednovanje svih ideologija i praxā. 2. Unatoč rizicima i slabocama pluralističkog društva — koje je uostalom moguće izbjeći ili popraviti — pluralizam je u načelu dobrotvoran, jer je čimbenik slobode i stvaralaštva zajednice i skupine. Ideološki monolitizam otežava plodnost misli i djela. 3. Čak i sukobi mogu biti korisni, oni sprečavaju sklerozu i ukrućenost. Oni mogu efikasno doprinijeti promicanju pravde i pravoga bratstva među ljudima.«²⁴

Prema tome koji stav u praksi zauzeti u odnosu na pluralizam?

Prije svega prihvatiti suživot (koekstenciju) različitih svjetovnih nazora, ideologija, društvenih poredaka i vjerovanja.²⁵ Istina, bilo bi idealno kad bismo svi mislili i osjećali jednako u bitnim pitanjima existencije i kad bismo živjeli u jednom bezkonfliktnom društvu. Nažalost, to je nemoguća utopija, pa od nužde moramo napraviti krepost. Poprilici onako kako su to izrazili stanovnici SAD u svome geslu »E pluribus unum«. A da bi se izbjeglo unitaristički prizvuk te devise, mogli bismo je preinačiti ovako: »Unum in pluribus!«²⁶

Zbog toga nam je potrebna vrлина *tolerancije*. Ona uključuje poštivanje svačijeg uvjerenja i respektiranje svačije slobode, a ne ravnodušnost ili

²⁴ *Nouvelle revue Théol.*, ib. 394.

²⁵ AA. VV., *Il pluralismo sociale nello stato democratico*. Vita e Pensiero, Milano 1980.

²⁶ J. Moltmann je za naš kontinent napisao: »Europa hat Vergangenheit im Plural, Zukunft aber nur im Singular« (*Civiltà delle macchine*, br. 4—6, g. 1979, str. 150).

računicu nezamjeranja.²⁷ Ona se ne može spojiti s ideologizacijom javnog života, s monopoliziranjem vlasti ili uskogrudnošću fanatizma. Tolerancija pretpostavlja hrabrost vlastitog mišljenja, odvažnost u njegovu zastupanju, ali i povjerenje u dobre namjere drugoga.²⁸

Naravno da ne smijemo ostati samo na pasivnoj toleranciji tuđih mišljenja, potreban nam je i aktivni *dijalog* s »protivnicima«. U toku dijaloga često ćemo steći uvjerenje da taj naš »protivnik« u stvari nije nikakav neprijatelj, nego možda malo drukčija slika nas samih. U tom je razgovoru glavna stvar da nemamo namjere sugovornika »pobijediti« (vincere, vaincre) nego samo uvjeriti (con-vincere, con-vaincre) u pravilnost našeg stava, uz jednaku spremnost da priznamo i vlastite pogreške.²⁹ U pluralističkom društvu nam je silno potrebna samokritičnost i samokontrola: što je više cesta i raskršća, to više nam treba semafora i prometnih znakova.

Poštenje prema sebi i prema bližnjemu — to je temelj svakog pluralističkog suživota. Integrity, not integration! Ili, kako su govorili još stari kršćani: »In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus — caritas«!

VJERSKI PLURALIZAM?

Vrijeme je da stečene spoznaje o pluralizmu primijenimo i na mnoštvenost vjera, odnosno religija (o pluralizmu unutar jedne iste konfesije bit će govora drugom zgodom). Usput napominjem da ovdje ne mislimo zalaziti u razlike između vjere (kao kreposti, kao nutarnjeg uvjerenja, fides qua), kao sadržaja našeg vjerovanja (predmet vjere, fides quae) te kao organizirane zajednice vjernika u javnom životu (societas fidelium, religio). U ovom se eseju ograničavamo na ovo posljednje značenje.

Prije svega treba nanovo upozoriti na razliku između pluralnosti (pluralitet, množina) kao činjenice i pluralizma (mnoštvenosti) kao načela, metode i stila života. *Pluralnost* nazora, uređenja i vjera pojavila se je na zemlji Božjim dopuštenjem, te kao konstitutivnu činjenicu ljudskog života ne možemo je nego priznati i uvažiti. Religijsko mnoštvo, pa ni sam politeizam, ne mora biti ni na propast duša (svi će se spasiti koji vjeruju i po svojoj vjeri dosljedno djeluju) ni na propast čovječanstva (duhovno obogaćenje i dopunjavanje). Još će manje ugroziti pravu Kristovu Crkvu (»Vrata je paklena neće nadvladati«).

Za načelni i radikalni *pluralizam*,³⁰ po kojemu je istina relativna, nedokučiva ili čak nepostojeća, ne može biti ni jedan prijatelj istine. Ako takav pluralizam znači, a mora značiti, vjerski indiferentizam i relativizam u odnosu na svaku vjeru i religiju, onda ne može biti prihvaćen ni s kršćanskog stajališta. Jedan je Bog i samo je jedna Božanska Istina.

²⁷ H. Marcuse i dr., *Kritika čiste tolerancije*. Globus, Zagreb 1984.

²⁸ J. Brinkmann, *Toleranz in der Kirche*. Schönningh, Paderborn 1980. J. Newman, *Foundations of religious tolerance*. Univ. of Toronto Press, Toronto 1982.

²⁹ M. Buber, *Das dialogische Prinzip*. Schneider, Heidelberg 1979. K. Danziger, *La comunicazione interpersonale*. Zanichelli, Bologna 1982. E.—J. Birkenbeil, *Erziehungshilosophie des Dialogischen*. Lang Verlag 1980.

Makar njoj vodili razni putovi, odredište je puta svima religijama isto. Samoobjava Božja moralno nas obavezuje na njezino prihvaćanje.

Vjerski je pluralizam kao *metoda* traženja Boga zbiljan i ozbiljan, pozitivan i ostvariv. »Multifariam multisque modis olim Deus loquensatribus in prophetis...« (Hb 1, 1). Povijest spasenja znala se je prilagoditi potrebama, razlikama i psihologijama raznih ogranaka čovječanstva. Svako razumno biće ima pravo da se služi svojim umom — Božjim darom — u traženju i nalaženju smisla svoga života. Zdrav razum, dobra volja, poštena namjera i spremnost prihvatiti spoznatu volju Božju daje nam pravo na osobni i jedinstveni odnos prema svome Počelu.

Princip ljudske slobode i dostojanstva opravdava pluralizam u vjerskom i moralnom životu vjernika i nevjernika. Svakom čovjeku pripada pravo da slijedi svoju savjest. Nitko ne smije biti prisiljen da radi protiv vlastitom uvjerenju i glasu svoje savjesti. Dakako, on će nastojati da svoju savjest formira i normira prema objektivnoj istini i dobru, ali ona mu je — i samo ona — neposredni normativ djelovanja.

Time ne mislimo opravdati svaki mogući vjerski i etički pluralizam. Ne smijemo zaboraviti da, kao što i svako ljudsko djelo, tako i pluralizam ima svoju *pozitivnu i negativnu* stranu. Pluralizam širi ljudske horizonte, približuje nas drugim ljudima, pruža nam nove šanse, obogaćuje naše iskustvo, nudi nam radost izbora i slast oslobode. No u isto vrijeme pluralizam otežava stvaranje identiteta, omogućuje ideologizaciju, potiče stvaranje rubnih grupa, opravdava izoliranje outsidera, favorizira sektaštvo, zbunjuje neupućene, zavodi nesigurne, blokira kolebljivce, odgaja pomodare, heretike, agnostike, skeptike i ravnodušnike. Osobito je poguban za mlade koji još nisu našli svoju životnu orijentaciju.³¹ Pluralizam je dakle, pogotovo onaj religiozni, ambivalentan, mač sa dvije oštrice.

Pošto je vjerski pluralizam dvolični Janus, nije lako zauzeti pravilan stav prema svakoj vrsti pluralizma. Potrebna nam je velika doza razboritosti, mudrosti, opreza i dara »razlikovanja duhova«. II. vatikanski sabor govori o pluralizmu samo dva puta, i to jedino u svezi s pluralizmom u civilnom društvu (proti monopolu države). Ipak neizravno prihvaća vjerski pluralizam kad priznaje i ostalim religijama dio istine (*Nostra Aetate*, deklaracija o nekršćanskim vjerama). Imajući u vidu dobre strane pluralizma, o njemu se pozitivno izrazio papa Pavao VI, nazvavši ga zakonitim, čak i poželjnim.³² Rimski je sinoda g. 1985. sažela svoj stav po prilici ovako: pluralnost da, pluralizam ne.³³ »Civiltà cattolica« smatra da kršćanstvo može i treba prihvatiti zdravi pluralizam (br. 3130, g. 1980, str. 316). Biskup. konferencija Njemačke opredi-

³⁰ »Plurality recognizes a situation, pluralism capitulates to it« (H. Löwe, u *Theology Digest*, br. 3, g. 1979, str. 260).

³¹ Y. Congar, *Diversités et communion*. Cerf, Paris 1982.

³² Cit. po G. Thils, *L'Après-Vatican II un nouvelle age de l'Eglise?* Louvain-la Neuve 1985, str. 42.

³³ *Herder Korrespondenz*, br. 1, g. 1986, str. 45.

jelila se je za razumni vjerski pluralizam.³⁴ Y. Congar je također za jedinstvo u mnoštvu.³⁵ B. Häring isto tako.³⁶

S obzirom na njegove negativne vidove Pavao VI, premda je pluralizam nazvao poželjnim, ipak upozorava na oprez, da nam se ne dogodi ono što se dogodilo protestantizmu.³⁷ Na jednaki oprez upućuje rimske sveučilištarce i Ivan Pavao II: »Pluralizam treba zadržati, ali u njemu ne smije biti ekskluzivizma.«³⁸ Albert Rouet opominje da se pretjeranim pluralizmom ne uznemiruje puk Božji.³⁹ Uglavnom teolozi zauzimaju pozitivno stanovište prema religioznom pluralizmu ne gubeći s vida njegovu ambivalentnost.⁴⁰ Novi beogradski nadbiskup msgr. Perko nabraja suvremene pluralističke smjerove i preporučuje umjerenost.⁴¹ A. Stres je za srednju liniju (»dialektična enost«) između pretjeranog optimizma i pesimizma u vezi s pluralizmom.⁴²

Svi pojmovi iz suvremene evangelizacije, kao što su inkulturacija, akulturacija, inkarnacija, indigenizacija i sl., pokazuju da se Katolička Crkva prilagođuje vjerskom pluralizmu našeg vremena. Već postoji policentrično kršćanstvo, a izgleda da će se ono i unaprijed sve više pluralizirati. I to će biti sve dobro dok u njemu ne prevladaju centrifugalne sile namjesto centripetalnih. A da do toga ne dođe, moramo biti svjesni granica pluralizma, njegovih dobrih kao i loših učinaka. Kršćanska mnoštvenost mora nositi oznake odgovornog pluralizma, tj. onoga koji zna da je vjersko jedinstvo ipak najveće dobro. Istina je da Bog »ne nosi uniformu«, ali je samo jedan Otac sviju nas. »Otac naš«!

Napokon i u svom bratu Isusu Kristu moramo biti jedno. To nam je zajednički brat i jedini »put, istina i život« (Iv 14, 6). Svima zajednički i uvijek isti Krist: »Christus heri et hodie, ipse et in saecula« (Hb 13, 8).

Sažetak: vjerski pluralizam kao načelo, ideologiju ili sinkretizam ne možemo prihvatiti. Kao metoda rada i traženja Boga u slobodi vjere i savjesti zdravi je pluralizam uvijek poželjan.⁴³

³⁴ *Ib.* br. 7, g. 1986, 331.

³⁵ »We need a view of unity which assumes conflicts and pluralism and an ethics which fits such a view« (*Theology Digest*, br. 2, g. 1984, str. 106).

³⁶ B. Häring, *op. cit.* str. 163, 293.

³⁷ Govor rimskom kleru, *Civiltà cattolica*, br. 2996, g. 1975, str. 171.

³⁸ *La documentation catholique*, br. 8, g. 1982, str. 398.

³⁹ »Cette angloise latente qui court dans le peuple chrétien exige d'être prise en considération« (*Le Supplément*, br. 114, g. 1975, str. 330).

⁴⁰ P. L. Berger, *Der Zwang zur Häresie*. Fischer, Frankfurt 1980. A. Race, *Christians and religious pluralism*. Orbis Books, Maryknoll 1982. H. Coward, *Pluralism, challenge to world Religions*. Orbis, N. York 1984. L. S. Rouner, ed., *Religious pluralism*. Notre Dame Univ. Press 1984.

⁴¹ *Bogoslovni vestnik*, br. 2, g. 1983, str. 177. *Cerkev v sedanjem svetu*, br. 3—4/1984, str. 34.

⁴² *Bogoslovni vestnik*, *ib.* 182.

⁴³ Precizirajući mišljenje teologa G. Thils nabraja tri grupe: one koji smatraju da će se inovjerci spasiti: 1) »usprkos« (malgré) krivoj religiji, ali u snazi svoje dobre vjere. Oni dakle nemaju dobro mišljenje o nekršč. vjerama. 2) »u njoj« (dans) jer druge nemaju a Bog uvažava njihovu situaciju. Dakle, vrijeme za nevolju. 3) »po njoj« (par) zbog univerzalnih Kristovih zasluga i zbog toga što su poganske religije ostatak Praobjave, prema tome imaju i svoju nutarnju vrijednost (*Nouvelle Revue théologique*, br. 6, g. 1986, str. 886).

RELIGIOUS PLURALISM

Summary

Author makes distinction between plurality and pluralism. The plurality, as a statement of fact, is not the problem. Problematic is the pluralism as a theory proclaiming plurality the principle of existence. Since the truth is unique, pluralism cannot be the exclusive principle of universe's interpretation.

The truth being unique one, the approaches to the truth are on the contrary multiple ones. Therefore the pluralism of methods is legitimate and reasonable. The dignity of human person is requiring the liberty of opinion, of conscience and of faith, also a pluralism of styles of life. Naturally, religious and ethic liberty is not including the ideology of libertinism.

Concerning the pluralism of religions and creeds the same norms are applicable. The unique God and his revelation cannot be on principle favorable to religious pluralism but the factual plurality of the ways to God belongs to the rights of man. The heavenly Father likes to have the free children. Nevertheless our brother Jesus Christ remains unique »way, truth and life« (Jh 14, 6).